

Rafał Dmowski (Siedlce)

Bp Czesław Sokołowski – szkic do biografii

Osoba biskupa Czesława Sokołowskiego – sufragana podlaskiego w latach 1919 – 1939 i administratora apostolskiego Diecezji Podlaskiej podczas II wojny nie doczekała się do dziś poświęconej sobie biografii. Istniejące biogramy bądź też wzmianki w publikacjach dotyczących okresu okupacji hitlerowskiej różnią się zasadniczo w ocenie działalności biskupa.

Czesław Sokołowski urodził się 7 lipca 1877 r. w Warszawie¹. Jako syn Mansweta i Józefy z d. Rekwart². Nie wiemy nic o jego rodzeństwie choć na pewno miał siostrę. W stolicy uczęszczał do gimnazjum realnego gdzie ukończył wydział klas matematycznych³. W 1894 r. wstąpił do Archidiecezjalnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Następnie kształcił się w Akademii Duchownej w Petersburgu, dokąd został wysłany przez władze diecezjalne. Uczelnię tę ukończył w 1903 r. ze stopniem magistra św. Teologii z notą „cum summa eximia laude”⁴. Tam też, jeszcze jako student akademii, otrzymał 11 sierpnia 1901 r. święcenia kapłańskie, z rąk arcybiskupa Wincentego Popiela. Warto zaznaczyć, że studiował razem ze swoim późniejszym biskupem ordynariuszem Henrykiem Przeździeckim⁵.

Po powrocie do kraju był, m.in. wikarym w Raszynie, a następnie w Żbikowie. W okresie 1905-1917 był kapelanem więzienia karnego w Warszawie oraz w latach 1913-1914 kapelanem sióstr kanoniczek, w latach 1915-1916 wikariuszem Parafii Najświętszej Maryi Panny w Warszawie.

Od 1904 r. do 1918 r. był profesorem Seminarium Duchownego, gdzie prowadził zajęcia z teologii dogmatycznej⁶.

Od 1913 r. do 1918 r. był kanclerzem kurii arcybiskupiej w Warszawie⁷. Sprawował też równocześnie inne urzędy w diecezji, W latach 1917 i 1919 pełnił funkcję cenzora książek o treści religijnej. Był doceniany przez władze kościelne. M.in. w 1914 r. otrzymał godność kanonika honorowego kapituły warszawskiej, w 1916 godność Tajnego Szambelana Jego Świątobliwości⁸. 1 grudnia 1917 r. został

¹ W życiorysach funkcjonuje również data 9 lipca. Datę 7 lipca przyjęto za życiorysem zamieszczonym w aktach osobowych biskupa. Archiwum Diecezjalne Siedleckie, Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, k. 32-33.

² L. Grzebień, *Sokołowski Czesław (hasło)* [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, praca zbiorowa pod red. Ludwika Grzebienia, t. 6, Warszawa 1983, s. 143.

³ M. Stefanowski, *Konsekracja J. E. dra Czesława Sokołowskiego bpa sufragana podlaskiego*, „WDP”, 1919, nr 11, 12, 13 s. 253.

⁴ *Synod Diecezjalny Podlaski...*, s. 33.

⁵ Lista studentów Akademii Duchownej w Petersburgu zamieszczona w: *Conspectus Praelectionum in Academia Caesarea Ecclesiastica romano-catholica petropolitana anno 1900-1901 habendarum*, Petropoli 1901, s. 5, 6.

⁶ A. Kakowski, *Z niewoli do Niepodległości...*, s. 55.

⁷ *ks. dr Czesław Sokołowski (nota biograficzna)* [w:] *Książęta Kościoła katolickiego w Polsce*, Lwów 1926, bmn, bns.

⁸ ADS, *Akta prywatne bp. H. Przeździeckiego*, Litterae ad Celsissimum Dominem archiepiscopum Varsaviensem responsaque, akta nieopracowane bez sygnatury, bnk. W listopadzie 1916 r. dokumentu urzędowe Konsystorza Generalnego Archidiecezji Warszawskiej ks. Sokołowski podpisywał

osobistym sekretarzem arcybiskupa Aleksandra Kakowskiego i członkiem Gabinetu Cywilnego Rady Regencyjnej⁹. W 1918 r. po reorganizacji kurii według zaleceń Kodeksu Prawa Kanonicznego, został mianowany radcą kurii, oraz członkiem Rady Administracyjnej¹⁰.

Był znanym teologiem¹¹. Stale współpracował z redakcją „Podręcznej Encyklopedii Kościelnej” ks. Zygmunta Chełmickiego. W 1915 r. po ocenie całości dorobku naukowego uzyskał stopień doktora teologii od Kongregacji ds. Seminariów i Uniwersytetów w Rzymie¹². Autor ponad 50 publikacji, w tym m.in. „Czy Antoni Szech jest heretykiem? O pismach Antoniego Szecha ze stanowiska dogmatycznego”, Warszawa 1906, „Życie dogmatu”, Warszawa 1913; „Przysięga antymodernistyczna. Studium krytyczne”, Warszawa 1916; „Problem nawrócenia w najnowszej powieści Stefana Żeromskiego. Szkic krytyczny”, Warszawa 1917; „Alfred Loisy. Analiza psychologiczna”, Warszawa 1918; „Instytut św. Benedykta w Zbuczynie”, Siedlce 1925.

Ks. Cz. Sokołowski, piastował także stanowisko profesora apologetyki¹³ na powstałym w 1918 r. Wydziale Teologii Katolickiej, w ramach wznowionego w 1915 r. Uniwersytetu Warszawskiego. Był on jednym z organizatorów tego wydziału. Należy zaznaczyć, że był również dwukrotnie z wyboru, członkiem senatu Uniwersytetu Warszawskiego¹⁴. Przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę uczestniczył również jako konsultor biskupa ordynariusza (z głosem doradczym)¹⁵ w zjazdach biskupów metropolii warszawskiej latach¹⁶. Brali w nich udział biskupi ordynariusze, sufragani z: Warszawy, Włocławka, Płocka, Kielc, Lublina, Sandomierza i Sejna.

Dnia 25 lipca 1919 r. na osobistą prośbę bp H. Przeździeckiego był przekonany na biskupa sufragana podlaskiego¹⁷. Sakrę biskupią i tytuł biskupa Pentakomeńskiego¹⁸ otrzymał 28 września 1919 r. w archikatedrze warszawskiej. Konsekratorem był arcybiskup warszawski A. Kakowski, współkonsekratorami zaś bp

jako: „regens kancelarii tajny szambelan J. Ś.” Zob. *Pismo Konsystorza z dnia 8 listopada 1916 r. nr 2693 do JW. ks. H. Przeździeckiego Wikariusza Generalnego w Łodzi.*

⁹ AAN, Akta Gabinetu Cywilnego, sygnatura I-18 za: M. Piela, *Udział duchowieństwa...*, s. 47.

¹⁰ M. Stefanowski, dz. cyt., s. 254.

¹¹ Szerzej w: B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna [w:] Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t.3, cz. 1. Lublin 1976, s. 167-168.

¹² ADS, *Śp. ks. biskup dr Czesław Sokołowski [w:] Capitulum cathedrale Siedlecense seu podlachien-se. Capitulares in domino defuncti ab anno 1919 ad...* (rękopis), s. 74.

¹³ A. Kakowski, *Z niewoli do Niepodległości...*, s. 284.

¹⁴ M. Stefanowski, dz. cyt., s. 253.

¹⁵ Hospes [bp Antoni J. Nowowiejski], *Konferencje episkopatu metropolii warszawskiej 1906-1918. Kartka z dziejów Kościoła „Ateneum Kapłańskie”*, 1927, nr 20, s. 105-111.

¹⁶ H. Karbownik, dz. cyt., s. 236.

¹⁷ Szerzej w: AV ANV, sygn. 191, k. 756. sygn. 192, k. 1263, sygn. 195, k. 2, k. 5. za: S. Wilk SDB, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 20-21. Bulle prekonizacyjne J. E. ks. dr Czesława Sokołowskiego biskupa sufragana podlaskiego, „WDP”, 1920, nr 2, s. 37-38. Pomocą w zarządzie diecezją służy biskupowi biskup pomocniczy czyli sufragan. Jest on mianowany przez papieża na prośbę biskupa diecezjalnego do pomocy w kierowaniu diecezją. Biskup pomocniczy jest zazwyczaj Wikariuszem Generalnym i zgodnie z Prawem Kanonicznym ma władzę wykonawczą w diecezji. Ma on prawo spełniać niektóre czynności duszpasterskie.

¹⁸ ADS, Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Czesława Sokołowskiego, Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, *Odpis buli nominacyjnej na biskupa sufragana*, k. 2.

ordynariusz podlaski H. Przeździecki i bp Wojciech Owczarek – sufragan włocławski¹⁹. Warto zaznaczyć, że w konsekracji wzięli udział m.in. nuncjusz apostolski ks. Achilles Ratti, arcybiskup Kazimierz Ruszkiewicz, biskupi Adolf Szelażek i Romuald Jałbrzykowski, przedstawiciele Kapituły Podlaskiej: ks. Julian Ryster i ks. Józef Kobylński. Był też cały senat Uniwersytetu Warszawskiego z rektorem Antonim Kostaneckim i prorektorem Stanisławem Józefem Thuguttem na czele. Udział wzięli też przedstawiciele archikonfraterni literackiej której bp nominat był protektorem²⁰. Jego dewizą biskupią stało się hasło: „labori non parcam”²¹.

W diecezji podlaskiej, oprócz stanowiska biskupa sufragana, piastował ogromną ilość funkcji, m.in. był pierwszym Rektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim (od do 14 maja 1922 r.²²), od 6 X 1920 r. Wikariusza Generalnego, był również od 1919 r.: radcą rzeczywistym Kurii diecezjalnej, członkiem Diecezjalnej Rady Administracyjnej, Wizytatorem Generalnym (zakonów i szkół w diecezji), od 1920 członkiem Rady a vigilantia i do spraw mównictwa kościelnego, od 1923: członkiem komisji: ds. interpretacji statutów synodalnych i Komisji ds. bractw i stowarzyszeń. W latach 1919-1920 był członkiem Komisji Artystycznej i Architektonicznej. W okresie od 8 października 1919 do 6 października 1920 r. i od 2 września 1922 do 21 stycznia 1927 r. pełnił funkcję Oficjała Sądu Biskupiego. Od 30 listopada 1919 r. był prałatem dziekanem Kapituły katedralnej Podlaskiej²³. Był też dyrektorem Instytutu Wyższej Kultury Religijnej od 28 października 1938 r.²⁴ do września 1939 oraz w okresie 1938-1939 przewodniczącym Rady do nauczania religii w szkołach.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej ks. biskup Henryk Przeździecki w lipcu 1920 r. po konferencji Episkopatu Polski na Jasnej Górze powrócił do częściowo zajętej przez Rosjan diecezji i zamieszkał w Siedlcach²⁵. W celu lepszego zarządu diecezją w przypadku zajęcia w całości jej terenów przez Armię Czerwoną, mianował dwóch wikariuszy generalnych. Ks. bp Czesława Sokołowskiego wysłał do Garwolina jako wikariusza generalnego dla zachodniej części diecezji, ks. Karola Dębińskiego mianował w Łukowie wikariuszem generalnym dla południowo-

¹⁹ M. Stefanowski, dz. cyt., s. 254.

²⁰ M. Stefanowski, dz. cyt., s. 254. Archikonfraternia Literacka pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny istnieje do dziś przy bazylice archikatedralnej św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Jest to pobożne stowarzyszenie mężczyzn wyznania rzymskokatolickiego, którzy we wspólnocie konfratrów i w jedności z Kościołem starają się pogłębiać swoje życie duchowe i intelektualne, szerzą kult Matki Bożej, a zwłaszcza Jej Niepokalanego Poczęcia oraz włączają się w apostołstwo świeckich. Istnieje nieprzerwanie od XVI w. w Warszawie.

²¹ ADS, *Śp. ks. biskup dr Czesław Sokołowski [w:] Capitulum cathedrale Siedlecense seu podlachien-se. Capitulares in domino defuncti ab anno 1919 ad...*(rękopis), s. 74.

²² ADS, Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Czesława Sokołowskiego, Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, *Pismo bp. Przeździeckiego z 14 maja 1922 r. nr 1945 o zwolnieniu bp. Sokołowskiego z funkcji Rektora Seminarium na prośbę zainteresowanego ze względu na trudności w pogodzeniu obowiązków rektora i wikariusza generalnego*, k. 19.

²³ Ww. dane zaczerpnięto z Katalogów duchowieństwa i parafii diecezji podlaskiej z lat 1919-1939. Patrz dane zamieszczone w aneksach do niniejszej pracy.

²⁴ Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Czesława Sokołowskiego, Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, *Dekret nominacyjny na urząd Dyrektora Instytutu Wyższej Kultury Religijnej z 28 października 1938 r.*, k. 34.

²⁵ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995, s. 82.

wschodniej części diecezji²⁶.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. w miejscowości Całowanie bp Sokołowski wpadł w ręce bolszewików. Swoje życie zawdzięczał jedynie pomocy mieszkańców wsi, którzy z narażeniem własnego życia pomogli mu uciec²⁷. Wydarzenie to pozostawiło jednak jak oceniają współcześni mu duchowni ślad w jego psychice.

Opisując postać ks. bp. Cz. Sokołowskiego warto zacytować opinię bp. Przeździeckiego z 1924 r.: „Ława szkolna seminaryjna i akademicka, praca w Seminarium i Kurii Warszawskiej nas złączyły, wspólna wymiana myśli, wzajemna pomoc w spełnianych obowiązkach, szukanie najlepszych dróg w służbie Bogu i Ojczyźnie jeszcze bardziej węzły przyjaźni pomiędzy nami zacieśniły. A gdy z woli Bożej i rozkazu Ojca św. spadł na mnie ciężar organizowania zniszczonej przez rząd rosyjski Diecezji Podlaskiej i prowadzenia do Boga tej Podlaskiej trzódki, nie odmówiłeś mi swej pomocy i zgodziłeś się podzielić ze mną trudy pasterzowania, zaiste, ponad siły aniołów. Najpierw oddałem Ci żrenicę oka mojego, Seminarium Duchowne, przyszłość Diecezji. Trzy lata niezmordowanej pracy Twej, jako rektora i profesora ugruntowały mocny fundament pod szkołę duchowną Diecezji Podlaskiej. Jako oficjał starałeś się, aby nasz diecezjalny Sąd Duchowny był takim, jakim chce widzieć Stolica Apostolska. Jako wikariusz generalny nie tylko załatwiałeś sprawy bieżące, lecz głównie Twą pracą doszedł do skutku nasz pierwszy Synod Diecezjalny. Tyś, Eksceleńco, przyczynił się do uregulowania sprawy bractw [...]. Z pod Twego pióra wyszło bardzo wiele tak pożytecznych przepisów i wskazówek dla duchowieństwa. Niezmordowanie pomagałeś mi w wizytowaniu Diecezji, ucząc i budując lud wierny swymi przemowami, czerpanymi z nauki Zbawiciela, podawanymi sercem miłującym Boga i Ojczyznę. Niewolno mi zamilczeć i o tem, że w znoej pracy wrywania chwastów, walczenia z przesadami i uprzedzeniami, które nawet w tej świętej, zroszonej krwią męczeńską diecezji, zagnieźniły się, Tyś, Najdostojniejszy Książę Biskupie, największą po Bogu okazywał mi pomoc. Przed Tobą w sakramencie pokuty otwierałem swe serce [...] A ileż to godzin, nieraz w noc późną, strawiliśmy na rozmowach o potrzebach Diecezji naszej, o potrzebach Kościoła w Polsce i Polski samej”²⁸.

W okresie od 19 października 1924 r. do 17 kwietnia 1925 r. sprawował funkcję Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego²⁹, pełniąc równocześnie stanowiska: Wikariusza Generalnego i oficjała Sądu Biskupiego Diecezji Podlaskiej³⁰. Funkcję rektora KUL sprawował w jednym z najtrudniejszych dla tej uczelni okre-

²⁶ *Z ostatnich tygodni*, „WDP”, 1920, nr 7-10, s. 191. Szerzej w: O. Jerzy M. Cygan OFM Cap, *Ksiądz biskup dr Henryk Przeździecki...*, s. 117-118.

²⁷ Szerzej. J. M., Cygan, *Dzieje Parafii w Sobieniach Jeziorach*, 2001,

²⁸ *Pismo J. E. Najdostojniejszego Ordynariusza do J. E. Ks. Biskupa Sufragana z powodu nominacji ostatniego na stanowisko Rektora [Katolickiego] Uniwersytetu Lubelskiego*, „WDP”, 1924, nr 8-9-10, s. 132-133.

²⁹ Szerzej G. Karolewicz, *Czesław Sokołowski Rektor KUL-u w latach 1924-1925*, „Przegląd Uniwersytecki KULu”, 1994, nr 1, s. 5.

³⁰ Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Czesława Sokołowskiego, Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, *Kopia dekretu św. Kongregacji ds. Seminariów i Studiów Uniwersyteckich o zatwierdzeniu bp. Sokołowskiego na stanowisku Rektora KUL i zwolnieniu z obowiązku rezydencji przy własnej diecezji*, k. 21.

sów, gdy uczelni tej groziła likwidacja ze względów kłopotów finansowych³¹. Został on wybrany na rektora przez Zjazd Biskupów w Częstochowie 2-4 lipca 1924 r.³². Warto zauważyć, że był on kandydatem Episkopatu na rektora tejże uczelni już w 1922 r., ale wówczas odmówił objęcia tej godności. Po roku urzędowania na KUL, bp Cz. Sokołowski poprosił o zwolnienie go z ww. funkcji ze względu na problemy zdrowotne. Mimo, że ks. Wilk, nie pisze tego wprost w swym opracowaniu o KUL, uważam, że prawdopodobnie u podłoża decyzji o dymisji bp Sokołowskiego leżała także sprawa reorganizacji uczelni, którą chciał on przeprowadzić a na którą senat uczelni i episkopat nie chciał wyrazić zgody³³.

Później poświęcił się pracy w macierzystej diecezji. Czynnie uczestniczył także w pracach Konferencji Episkopatu Polski. Należy zaznaczyć, że Konferencje biskupów nie były ciałem ustawodawczym, lecz jedynie zjazdem porozumiewawczym. Uchwały zjazdu miały moc wiążącą jedynie wówczas gdy zatwierdziła je Stolica Apostolska. O ile sprawy dotyczyły wszystkich diecezji biskupi zobowiązali się do solidarnego zastosowania się do uchwał większości. Mimo to nie były one prawem, lecz były one często etapem przygotowawczym do wydania praw określonych diecezji. Na mocy tych uchwał biskupi wydawali bowiem zarządzenia w swoich diecezjach³⁴.

Był w latach 1928-1938, m.in. członkiem następujących komisji: Komisji dla Akcji Innowierców i Komisji Duszpasterskiej. W 1931 r. wchodził natomiast w ramach Komisji Episkopatu do opracowania uchwał synodu plenarnego i w skład Komisji dla kleru świeckiego³⁵.

Jego osoba była przyczyną jednego z najważniejszych konfliktów pomiędzy Rządem Polskim a Watykanem³⁶. Na wakujące, po przeniesieniu dotychczasowego ordynariusza diecezji sandomierskiej - bp Włodzimierza Jasińskiego do Łodzi, na stanowisko ordynariusza w Sandomierzu papież chciał mianować bp Cz. Sokołowskiego. Niezbyt przekonujące, w świetle późniejszej pracy biskupa Sokołowskiego w diecezji podlaskiej, jest twierdzenie Krzysztofa Krasowskiego, jakoby kandydatura bp. Cz. Sokołowskiego na ordynariat w Sandomierzu wyszła od bp. Przędzieckiego: „który w ten sposób chciał się >>pozbyć<< swojego sufragana, z którym niemógł już dłużej współpracować”³⁷. Zupełnie inną wersję podaje ks. Stani-

³¹ G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy KULu w okresie międzywojennym*, Lublin 1994, cz. I, s. 201.

³² S. Wilk, *Episkopat polski a Katolicki Uniwersytet Lubelski w okresie II Rzeczypospolitej* [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrana zagadnienia z dziejów Uczelni*, praca zbiorowa pod red. G. Karolewicz, ks. M. Zahajkiewicza i ks. Zygmunta Zielińskiego, Lublin 1992, s. 74-75.

³³ S. Wilk, *Episkopat polski a Katolicki...*, s. 81-82. Zobacz szerzej protokoły obrad konferencji biskupów. ADS, Konferencje Bp. Prowincji Warszawskiej, Lit. K. nr porz. 35, t. IX. Protokół obrad konferencji w Warszawie 22-23 kwietnia 1925 r.

³⁴ Cz. Kamiński, *Konferencje biskupów Polski w trosce o dobro duchowe wychodźców w latach 1919-1939* „Collectanea Theologica” 1973, fasc. 4, s. 146-147.

³⁵ K. Krasowski, *Episkopat katolicki w II Rzeczypospolitej. Myśl o ustroju państwa, postulaty, realizacja*, Warszawa-Poznań 1992, s. 48, 49.

³⁶ B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918-1939*, Lublin 1999, s. 82, 84-85.

³⁷ K. Krasowski, *Episkopat katolicki...*, s. 29. Tenże, *Między Warszawą a Watykanem...*, s. 347. Stwierdzenie to oparł on na jednym z dokumentów przechowywanych w AAN. AAN, MSZ, sygn. 2840, Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską. Konkordat [(1933)-1936] k. 78-83, *Notatka z rozmo-*

sław Wilk, który stwierdza, że bp. Przeździeckiemu: „zależało na tym, aby jego przyjaciel i długoletni najbliższy współpracownik został ordynariuszem”³⁸. Podobnie sądzi także Jerzy Krasuski³⁹. Sprawa ta wymaga dogłębniejszego zbadania. Obecnie dostępne materiały źródłowe nie pozwalają na jej wyjaśnienie.

Osoba bp. Cz. Sokołowskiego nie uzyskała akceptacji Rządu i Prezydent skorzystał z prawa weta, przysługującego mu na mocy przepisów konkordatu z 1925 r. Władze państwowe zarzucały sufraganowi podlaskiego zaangażowanie w akcję neounijną w diecezji podlaskiej i skłonność do konfliktów. Należy sądzić, że był to jednak pretekst. Głównym czynnikiem były sprawy ambicjonalne. Według K. Krasowskiego sprawcą całego konfliktu był najprawdopodobniej nuncjusz Marmaggi, który popełnił duży nietakt, przedstawiając Prezydentowi Ignacemu Mościckiemu postać kandydata bez wcześniejszych uzgodnień z kompetentnymi członkami Rządu. Dodatkowo nuncjusz popełnił kolejny błąd pytając Prezydenta o uzasadnienie weta i odpowiedź podał natychmiast do bezpośredniej wiadomości papieża, który również oburzył się: „że ktoś chce kierować papieżem”⁴⁰. Równocześnie w 1935 r. MSZ prowadziło rozmowy z nuncjuszem zmierzające do rozwiązania powstałej sytuacji. Nieudanej mediacji podjął się prowincjał jezuitów O. S. Sopuch. W rozmowie z ministrem Józefem Beckiem zaproponował on rezygnację z kandydatury bp Sokołowskiego, w zamian za zgodę prezydenta na inną kandydaturę Watykanu i wyjątkowo rezygnację z prawa sprzeciwu⁴¹. Nuncjusz Marmaggi zaproponował papieżowi, aby powierzył bp. Cz. Sokołowskiemu stanowisko w Kongregacji Wschodniej w Watykanie, ale papież nie zgodził się⁴². Wszystkie te koncepcje zostały odrzucone na skutek decyzji papieża Piusa XI, by nie wycofywać poparcia dla bpa Sokołowskiego. W sprawie tej mediatorem był również kardynał August Hlond, jednak i jemu nie udało się doprowadzić do korzystnego dla bp. Cz. Sokołowskiego wyniku⁴³. Papież stwierdził: „Nie możemy zrobić nic, co choćby z daleka wyglądało na poświęcenie ks. Sokołowskiego; byłoby to z naszej strony przyczynieniem dyshonoru Stolicy Apostolskiej”⁴⁴. Minister Beck stwierdził zaś, w imieniu rządu, że bp Cz. Sokołowski nie może być brany pod uwagę przy obsadzaniu stanowiska jakiegokolwiek diecezji w kraju ze względu na osobisty sprzeciw prezydenta Mościckiego⁴⁵. Wg S. Wilka i J. Wisłockiego, już rok później Rząd skłonny był zaaprobować kandydaturę bp. Sokołowskiego na ordynariusza diecezji kieleckiej, pod warunkiem

wy H. Dunina-Borkowskiego z nuncjuszem Marmaggim z 5 III 1936 r.

³⁸ S. Wilk SDB, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 161.

³⁹ J. Krasuski, *Między wojnami. Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1985, s. 93.

⁴⁰ K. Krasowski, *Biskupi katoliccy...*, s. 226-227.

⁴¹ AAN, MSZ, sygn. 2835, Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską. Konkordat, t. 1 (1935), *Notatka z rozmowy H. Dunina-Borkowskiego z S. Sopuchem w sprawie likwidacji kandydatury Cz. Sokołowskiego z 3 III 1935*. Zob. też: K. Krasowski, *Między Warszawą a Watykanem...*, s. 347-348.

⁴² AAN, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, V, sygn. 500, k. 294.

⁴³ S. Wilk SDB, *Episkopat Kościoła...*, s. 161.

⁴⁴ AAN, MSZ, sygn. 2835, Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską. Konkordat, t. 1 (1935), s. 119-130.

⁴⁵ AAN, MSZ, sygn. 2840, Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską. Konkordat [(1933)-1936]. *Notatka z rozmowy H. Dunina-Borkowskiego z nuncjuszem Marmaggim z 11 III 1936 r.* Zob. też: K. Krasowski, *Warszawą a Watykanem...*, s. 348.

jednak odwołania bpa Augustyna Łosińskiego przez papieża⁴⁶. Nie dały także pomyślnego skutku rozmowy prowadzone w latach 1936-37⁴⁷. Wobec tej sytuacji Stolica Apostolska zdecydowała się na wyznaczenie biskupa administratora diecezji sandomierskiej. 26 IV 1936 r. został nim ks. Jan Kanty Lorek ze zgromadzenia misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Konflikt dyplomatyczny wywołany sprawą sandomierską był przyczyną nie obsadzenia, przez ponad rok, nuncjatury warszawskiej pod wyjeździe z Polski nuncjusza F. Marmaggiiego⁴⁸.

Biskup Sokołowski utrzymywał bliskie kontakty z przywódcami tzw. „Frontu Morges” szczególnie tymi, którzy wywodzili się ze Związku Hallerczyków⁴⁹. Popierał także powstałe w 1937 r. Stronnictwo Pracy.

Po śmierci bp. H. Przeździeckiego w trakcie wizytacji kanonicznej w Ortelu Królewskim w dniu 9 maja 1939 r. jego następcą został dotychczasowy sufragan diecezji podlaskiej bp Czesław Sokołowski wybrany 16 maja 1939 r. przez Kapitułę Katedralną - Wikariuszem Kapitulnym⁵⁰.

Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. doszło do kolejnego, mało przyjemnego spotkania bp Sokołowskiego z wojskami Armii Czerwonej, kiedy to wraz z kilkoma aresztowanymi mieszkańcami Siedlec został osadzony w więzieniu w Siedlcach a następnie zmuszony pieszo iść do Białej Podlaskiej. I tu również, pomogli mu inni. Wg jednej z wersji został wykupiony z więzienia w Białej za pieniądze zebrane wśród Żydów⁵¹.

Ze względu na wybuch II wojny światowej papież nie zdążył mianować nowego ordynariusza. 21 czerwca 1940 r.⁵² za pośrednictwem Caasare Orsenigo - nuncjusza apostolskiego w Berlinie otrzymał on nominację na Administratora Apostolskiego diecezji podlaskiej z prawami biskupa rezydencjonalnego⁵³. 27 czerwca 1940 r. objął on oficjalnie rządy w diecezji jako jej administrator⁵⁴. Okres jego rządów przypadał na II wojnę światową. Jest uważany przez historyków za

⁴⁶ S. Wilk SDB, *Episkopat Kościoła katolickiego...*, s. 161. J. Wisłocki, *Konkordat Polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977, s. 203.

⁴⁷ AAN, MSZ, sygn. 2840, Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską. Konkordat [(1933)-1936] s. 74, 91-95; sygn. 2846, Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską. Konkordat [1937], s. 26-30.

⁴⁸ Z. Starnawski, *Głos w dyskusji*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, pod. red. Z. Zielińskiego, S. Wilka, Lublin 1980, s. 208-209.

⁴⁹ W. Mysłek, dz. cyt., s. 589.

⁵⁰ ADS, AO, Kapituła Katedralna Podlaska, Lit. K, Dział III, Nr porz. 2, t. II. *Protokół posiedzenia nadzwyczajnego Kapituły Katedralnej Siedleckiej czyli Podlaskiej*, bnk. *Wybory Wikariusza Kapitulnego*, „WDP”, 1939, nr 6, s. 241.

⁵¹ A. Wereszko, op. cit., s. 209.

⁵² Datę 21 czerwca podaje ks. A. E. Olędzki. ADS, Akta parafii katedralnej, Dz. IV, Lit. K, nr 11, t. I, ks. Andrzej Emil Olędzki, *Wzmianki* (maszynopis), s. 37 oraz ks. Roman Wilde. ADS, Akta parafii katedralnej, Dz. IV, Lit. K, nr 11, t. I, *Zmiany i uzupełnienia od ostatniej Wizyty Kanonicznej, odbytej w dniach 7-9 września 1937 r.*, s. 2.

⁵³ ADS, Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Czesława Sokołowskiego, Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, *Pismo Cesara Orsenigo nuncjusza apostolskiego w Niemczech nr 33.378 z 24 lipca 1940 r.*, k. 35. F. Dudka, dz. cyt., s. 16-17; zob. też. *Katalog Duchowieństwa i Parafii Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej*, Siedlce 1975, s. 23; K. Krasowski, dz. cyt., 225-228.

⁵⁴ Taką datę podaje *Katalog Kościołów i Duchowieństwa Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej na rok 1947*, Siedlce 1947, s. 16-17. Zob. też: *Katalog... na rok 1953*, Siedlce 1953, s. 12 i Z. Waszkiewicz, *Polityka Watykanu wobec Polski 1939-1945*, Warszawa 1980, s. 140-142.

bardzo kontrowersyjną postać⁵⁵.

Po śmierci bp. H. Przeździeckiego w trakcie wizytacji kanonicznej w Ortelu Królewskim w dniu 9 maja 1939 r. jego następcą został dotychczasowy sufragan diecezji podlaskiej bp. Czesław Sokółowski wybrany 16 maja 1939 r. przez Kapitułę Katedralną Wikariuszem Kapitulnym⁵⁶.

Ze względu na wybuch II wojny światowej papież nie zdążył mianować nowego ordynariusza.⁵⁷ Okres jego rządów przypadał na II wojnę światową. Jest uważany przez historyków za bardzo kontrowersyjną postać⁵⁸.

Poniżej przedstawiono katalog wydarzeń powodujących rozbieżności w ocenie postępowania biskupa.

Po zamknięciu przez Niemców Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim przeniósł Seminarium do Siedlca i tu w wynajętych od osób prywatnych pomieszczeniach kontynuował kształcenie kleryków. W okresie okupacji udzielił święceń kapłańskich ok. 40 alumnom⁵⁹.

Powołał także, w celu sprawniejszego zarządzania diecezją trzech wikariuszy generalnych uzyskując dla nich specjalne przywileje Stolicy Apostolskiej zezwalające na wizytację przez nich diecezji w zastępstwie biskupa, byli to: ks. Jan Grabowski, Aleksander Lipiński i Andrzej Szklarski⁶⁰.

Przyjął do swej diecezji ponad 60 księży księży wysiedlonych z terenów włączonych do Rzeszy, jak również z terenów okupowanych przez ZSRR, znajdując dla nich miejsca pracy⁶¹. Doszło do sytuacji, że parafie które przed wojną nie posiadały wikariusza w okresie okupacji posiadały ich po kilku⁶².

⁵⁵ Zob. szerzej w: R. Dmowski, *Kontrowersje wokół postaci bp. Czesława Sokółowskiego – administratora apostolskiego Diecezji Podlaskiej w latach II wojny światowej*, [w:] *Trendy naukowe młodzieży akademickiej*, praca zbiorowa pod red. Kazimierza Jankowskiego, Siedlce 2004, s. 143-147 oraz R. Soszyński, *W obronie biskupa Czesława Sokółowskiego – kościół w czasie okupacji „Ład”*, 1989, nr 3; R. Soszyński, *Kościół w czasie okupacji, czyli o biskupie Czesławie Sokółowskim – Inaczej!*, „WDP”, 1990, nr 6. B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 8. *Czasy współczesne 1914-1992. Kościół katolicki w okresie systemów totalitarnych i odnowy soborowej. Zniewolenie kościołów wschodnich. Sekularyzacja i rozdrobnienie kościołów i wspólnot protestanckich*, Lublin 1995, s. 451. A. Wereszko, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska w okresie okupacji niemieckiej 1939-1944* [w:] *Kościół Katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej*, t. XIII, *Materiały i Studia*, pod red. ks. F. Stopniaka, z. 6, Warszawa 1985, s. 187-296.

⁵⁶ A. Wereszko, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska w okresie okupacji niemieckiej 1939-1944* [w:] *Kościół Katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej*, t. XIII, *Materiały i Studia*, pod red. ks. F. Stopniaka, z. 6, Warszawa 1985, s. 187-296.

⁵⁷ Taką datę podaje *Katalog Kościołów i Duchowieństwa Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej na rok 1947*, Siedlce 1947, s. 16-17. Zob. też: *Katalog... na rok 1953*, Siedlce 1953, s. 12 i Z. Waszkiewicz, *Polityka Watykanu wobec Polski 1939-1945*, Warszawa 1980, s. 140-142.

⁵⁸ Zob. np. Ks. B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 8. *Czasy współczesne 1914-1992. Kościół katolicki w okresie systemów totalitarnych i odnowy soborowej. Zniewolenie kościołów wschodnich. Sekularyzacja i rozdrobnienie kościołów i wspólnot protestanckich*, Lublin 1995, s. 451.

⁵⁹ Szerzej na temat działalności WSD w Siedlcach w: A. Wereszko, op. cit., s. 214-218.

⁶⁰ P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska. W 150 rocznicę erekcji (1818 - 1968). Przyczyńki i materiały do dziejów Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej*, Siedlce 1971, s. 109-110.

⁶¹ A. Wereszko, op. cit., s. 196.

⁶² Ks. R. Soszyński, *Pamiętnik z lat okupacji* [w:] *Kościół Katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej*, t. XV, *Pamiętniki i relacje*, z. 1, pod red. ks. F. Stopniaka, Warszawa 1988, s. 188-192. Zob. też: Ks. R. Soszyński, *W obronie biskupa Czesława Sokółowskiego – kościół w czasie okupacji „Ład”*, 1989, nr 3; Ks. E. Matyska, *Wspomnienia o biskupie Czesławie Sokółowskim*

Wielokrotnie interweniował u władz niemieckich w sprawie aresztowanych m.in. w Łukowie, Siedlcach, Kocku, Białej Podlaskiej, Woskrzenicy, Lubieniu księży swej diecezji. Domagał się również zwrotu kościołów diecezjalnych zajętych przez Ukraińców na cerkwie, m.in. w: Holi, Lubieniu, Kodeńcu, Połoskach, Woli Wereszczyńskiej⁶³.

Nie bacząc na zagrożenie swego życia przewodniczył w manifestacyjnym pogrzebie Dzieci Zamojszczyzny w Siedlcach. Zbiorowy pogrzeb wysiedlonych, zmarłych podczas transportu, odbył się 3 lutego 1943 r., przy wielotysięcznym udziale ludności Siedlec⁶⁴. Był to akt wyjątkowej odwagi, bowiem za udział w pogrzebie Niemcy aresztowali i wywieźli do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu ówczesnego burmistrza Siedlec Stanisława Zdanowskiego.

Dokonał licznych posunięć personalnych na terenie diecezji i tym zniechęcił do siebie znaczną rzeszę księży, gdyż nie zawsze respektował wcześniejsze przywileje⁶⁵. Wydaje się, że to ww. translokaty wywołały akcję oczerniania biskupa zarówno wśród duchowieństwa jak i władz konspiracyjnych.

Sokołowskiemu zarzucano wiele, m.in. to.

- że gościł w swym pałacu Niemców i urządził wraz z nimi libacje,
- że pobłogosławił idących na front wschodni sprzymierzonych z Niemcami żołnierzy włoskich,
- że karał księży współpracujących z konspiracją
- że wydał w ręce gestapo ks. Jana Niedziałka
- że nakazał duchowieństwu oddawanie dzwonów na potrzeby armii niemieckiej
- że zakazał podległemu sobie duchowieństwu uczestniczenia w pracach Rady Głównej Opiekuńczej

Kilka z powyższych zarzutów można obalić, np. trudno mówić o goszczeniu Niemców w pałacu, w sytuacji gdy biskup został z niego wysiedlony i zamieszkał w domu przy ul. Sienkiewicza 37 (w dawnej plebanii prawosławnej - przyp. R.D.) gdzie znalazła swe miejsce również Kuria Diecezjalna i Archiwum Diecezjalne⁶⁶.

„Biuletyn Informacyjny” – pismo AK dwukrotnie zajmowało się postacią biskupa. W artykule z 14 I 1943 r. znajdujemy napiętnowanie faktu błogosławieństwa żołnierzy włoskich idących na front wschodni⁶⁷. W nr z 11 II 1943 r. czytamy jednak: „Specjalnego błogosławieństwa dla Włochów nie było. Prostując pierwszą informację, chcemy tym sposobem naprawić krzywdę wyrządzoną pasterzowi diecezji siedleckiej”⁶⁸.

⁶³ „Podlaskie Echo Katolickie”, nr 17.

⁶⁴ ADS, AO, Korespondencja z władzami niemieckimi, Dz. IV, Lit. K, nr 39, t. I, k. 6-13, 42, 67, 117.

⁶⁵ *Relacja warszawskiego urzędu służby bezpieczeństwa o skutkach zamojskiej akcji przesiedleńczej w dystrykcie warszawskim [w:] Zamojszczyzna Sonderlaboratorium SS. Zbiór dokumentów polskich i niemieckich z okresu okupacji hitlerowskiej.* Pod red. Cz. Madajczyka, t. I, Warszawa 1979, s. 384. Zob. też: J. Dobraczyński, *Tylko w jednym życiu. Wspomnienia*, Warszawa 1977, s. 240.

⁶⁶ A. Wereszko, op. cit., s. 211. Zobacz też niepublikowane wspomnienia z 1961 r. ks. A. E. Olędzkiego pt. *Wzmianki zachowane w ADS, AO, Kościół katedralny*, Dz. IV, Lit. K., nr 27, t. I, k. 36-38.

⁶⁷ A. Wereszko, op. cit., s. 214.

⁶⁸ „Biuletyn Informacyjny” z 14 I 1943, nr 2.

⁶⁹ „Biuletyn Informacyjny” z 11 II 1943, nr 6.

W jednej z wielu ulotek konspiracyjnych dotyczących biskupa czytamy: „Niech Wielebni Księża diecezji Podlaskiej nie biorą złego przykładu z zachowania się Biskupa Sokołowskiego”⁶⁹.

Jednak i w łonie podziemia niejednoznacznie oceniano działalność biskupa. W artykule zamieszczonym na łamach pisma „Polska Żyje” ukazał się artykuł broniący postępowania biskupa pod znamienym tytułem „Nie szargać świętości”⁷⁰. W artykule tym czytamy: „jeżeli biskup Sokołowski zajmuje taką [złą – przyp. R.D.] postawę, to przyszła Polska spokojnie ją rozpatrzy i należycie ukarze niegodne jego stanowisko [...] Ataki na biskupa uderzają w Kościół. A Kościół jest dla nas specjalnie dzisiaj jedynym oparciem”⁷¹.

Warto zaznaczyć, iż po śmierci abp. Stanisława Galla w 1942 r. prymas August Hlond rozważał kandydaturę Sokołowskiego na administratora archidiecezji warszawskiej i siedleckiej. Więc przynajmniej wówczas nie miał żadnych zastrzeżeń do jego postępowania⁷².

Nieznany jest przypadek karania księży za pracę konspiracyjną, podawany w literaturze przykład ks. Mariana Myrchy nie jest zgodny z prawdą. Ks. Jan Niedziałek został aresztowany przez własną nieostrożność, gdyż podczas podróży pociągiem z Warszawy do Siedlec znaleziono przy nim prasę konspiracyjną. Inną sprawą jest fakt, że bp. Sokołowski wg. ks. Mariana Myrchy nie zrobił wszystkiego co mógł by doprowadzić do uwolnienia ks. Niedziałka⁷³.

Biskup rzeczywiście zakazał duchowieństwu należenia do RGO, ale uczynił to dopiero na skutek konfliktu z tą organizacją, która otrzymawszy z rąk niemieckich dom księży emerytów nie chciała oddać go na potrzeby diecezjalne. Wcześniej sam biskup namawiał księży do pracy w tej organizacji charytatywnej⁷⁴.

Doszło do brzemiennego w skutki faktu, sprawą biskupa Sokołowskiego zajął się Wojskowy Sąd Specjalny Armii Krajowej. Zaocznie wydano na administratora siedleckiego wyrok śmierci. Jednak po interwencji Komendanta Głównego AK gen. Tadeusza „Bora” Komorowskiego i przekazaniu sprawy do Sądu Karnego Specjalnego (cywilnego) został on zamieniony na karę infamii tj. pozbawienia praw publicznych⁷⁵.

Reasumując należy stwierdzić, że ocena postaci biskupa Sokołowskiego i jego działań podczas okupacji nie może być jednoznaczna.

⁶⁹ Ulotka *Do Wielebnego Duchowieństwa Diecezji Podlaskiej*, sygnowana przez Podziemny Front Wolnej Polski w posiadaniu autora.

⁷⁰ Za: A. Wereszko, op. cit., s. 212. „Polska Żyje” była organem prasowym Komendy Obrońców Polski.

⁷¹ Cyt. za: Ks. R. Soszyński, *Kościół w czasie okupacji czyli o biskupie Czesławie Sokołowskim – Inaczej!*. „WDP”, 1990, nr 6, s. 238.

⁷² Z. Waszkiewicz, op. cit., s. 140.

⁷³ Szerzej w: Ks. M. A. Myrcha, *Ksiądz Jan Niedziałek dr filozofii i teologii profesor Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim i Siedlcach 1907-1943* seria „Z dziejów ziemi najbliższej”, t. 27, Siedlce 2003, [druk na prawach rękopisu, do druku przygotował A. Krzeski], s. 28-29.

⁷⁴ A. Wereszko, op. cit., s. 214., Ks. R. Soszyński, *Kościół w czasie...*, s. 235-245.

⁷⁵ Szerzej: W. Sieroszewski, *Z działalności Wojskowego Sądu Specjalnego Okręgu, a następnie Obszaru Warszawskiego AK (1940-1944)* „Najnowsze Dzieje Polski Materiały i studia z okresu II wojny światowej”, t. VIII, Warszawa 1964, s. 124. Zob. też: L. Gondek, *Polska karząca 1939-1945. Polski podziemny wymiar sprawiedliwości w okresie okupacji niemieckiej*, Warszawa 1988, s. 87-88.

Wydaje się, że opinia wyrażona przez K. Krasowskiego w słowniku biograficznym biskupów polskich: „W okresie okupacji uchodził za najbardziej kontrowersyjną postać wśród biskupów Generalnej Guberni”⁷⁶ - jest zbyt ostra i krzywdząca dla niego. Powyżej ukazano posunięcia biskupa na podstawie których można wyrobić sobie inne, znacznie lepsze, zdanie o zachowaniu administratora diecezji podlaskiej podczas okupacji. Być może, że jedną z przyczyn chwiejnego zachowania biskupa i podejmowania przez niego kontrowersyjnych decyzji była zaznaczona przez wielu autorów apodyktyczność, nieznoszenie sprzeciwu oraz wydarzenia które niewątpliwie wywarły piętno na jego psychice.

Po zakończeniu II wojny światowej 4 lipca 1946 r. papież Pius XII mianował biskupem ordynariuszem siedleckim ks. Ignacego Świrskiego. Bp Sokołowski gdy dowiedział się o mianowaniu nowego ordynariusza siedleckiego ks. Ignacego Świrskiego zamknął się w swym mieszkaniu na trzy dni, nikogo do siebie nie dopuszczając a po wyjściu powiedział do jednego z księży: „Bóg mnie ukarał za moją pychę”⁷⁷.

Bp Cz. Sokołowski przeniósł się wówczas do Nowego Miasta⁷⁸, a następnie do swej siostry mieszkającej w Michalinie pod Warszawą, gdzie w zaciszu domowym prowadził nadal pracę naukową. Warto zaznaczyć, że w 1950 r. ofiarował swój księgozbiór Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu⁷⁹. Zmarł, pozbawiony wszelkich stanowisk kościelnych 11 listopada 1951 r. w Michalinie⁸⁰. Został pochowany w grobie rodzinnym Warszawie na Bródnie. W uroczystościach pogrzebowych biskupa udział wzięli, m.in. obaj biskupi podlascy: bp Ignacy Świrski, bp Marian Jankowski, oraz w zastępstwie Prymasa Polski bp Zygmunt Choromański. Obecni byli także przedstawiciele kapituły Katedralnej Podlaskiej, oraz liczni kapłani z diecezji warszawskiej i podlaskiej⁸¹.

⁷⁶ K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 227.

⁷⁷ Ks. R. Soszyński, *Kościół w czasie...*, s. 246.

⁷⁸ ADS, Akta parafii katedralnej, Dz. IV, Lit. K, nr 11, t. I, ks. Andrzej Emil Olędzki, *Wzmianki* (maszynopis), s. 39.

⁷⁹ J. Starnawski, *Biblioteka uniwersytecka KUL jako warsztat pracy naukowej historyka literatury polskiej* [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrana zagadnienia z dziejów Uczelni*, praca zbiorowa pod red. G. Karolewicz, ks. M. Zahajkiewicza i ks. Zygmunta Zielińskiego, Lublin 1992, s. 232.

⁸⁰ ADS, Akta osobiste J. E. Ks. Bp. Czesława Sokołowskiego, Sufragana Siedleckiego czyli Podlaskiego, Lit. S, Dział I, Nr porz. 15, t. I, *Telegram ks. Wincentego Malinowskiego proboszcza parafii Józefów k. Otwocka z informacją o zgonie ks. Bp. Sokołowskiego w dniu 11 listopada 1951 r.*, k. 44.

⁸¹ ADS, *Śp. ks. biskup dr Czesław Sokołowski* [w:] *Capitulum cathedrale Siedlecense seu podlachien-se. Capitulares in domino defuncti ab anno 1919 ad...* (rękopis), s. 71.